

MANIPULACE SE SBÍRKOVÝMI PŘEDMĚTY V NEZABALENÉM STAVU A VHODNÉ MATERIÁLY

A. Úvod

Největším rizikům jsou sbírkové předměty vystaveny v průběhu manipulace, zvláště pak pokud nejsou zabaleny. Na druhou stranu je výhodou, že na předměty je dobře vidět, čemuž obal zpravidla brání. Níže uvedená pravidla bezpečné manipulace vycházejí z předpokladu, že se jedná o předměty stabilní a v dobrém stavu, bez plísní a škůdců. Manipulovat s předměty, které toto nespĺňují, by měli pouze restaurátoři a konzervátoři. Předměty napadené plísní nebo s aktivním škůdcem nemohou být skladovány ve společné prostora s ostatními ani v prostora, která má s nimi společný systém klimatizace. Jinak hrozí riziko rozšíření. Řešením je karanténní místnost.

I když jsou ale sbírkové předměty stabilní a v dobrém stavu, je tento stav relativní. Z několika důvodů jsou tyto předměty velmi křehké:

- byly vyjmuty ze svého původního prostředí, pro které vznikly
- jde o předměty staré, často za horizontem svým tvůrcem předpokládané životnosti
- byly vytvořeny z materiálů, jejichž životnost a odolnost je omezená
- předměty často měnily majitele, bylo s nimi různě zacházeno, byly používány

B. Obecné zásady manipulace

Platí pro manipulaci se všemi sbírkovými předměty, nad jejich rámec pak existují zásady specifické pro určitou skupinu předmětů.

a) Před vlastní manipulací:

- noste čisté a pohodlné oblečení bez předmětů, které by se mohly z oblečení uvolnit
- v kapsách nenoste předměty, které by mohly vypadnout a ohrozit sbírk. předmět
- z kapes kalhot před manipulací vyjměte nářadí
- noste s sebou vždy čisté rukavice. Je důležité mít alespoň jedny bavlněné (s nopy nebo bez nich) a jedny umělohmotné (nitril nebo vinyl nebo latex)
- rukavice měňte, jakmile jsou špinavé.
- obecně platí, že rukavice je třeba mít vždy, pokud se dostáváte se do přímého kontaktu s dílem – součástí lidské kůže jsou soli a oleje. Ty poškozují určité typy povrchů.
- Typ rukavic volte dle typu, materiálu, povrchu a váhy předmětu a osobní preference. Poslední dobou je citelný pozvolný odklon od bavlněných rukavic kvůli omezenému citu v prstech a tomu, že propouštějí pot
- pokud z mimořádných důvodů musíte pracovat bez rukavic, před manipulací si umyjte ruce mýdlem a dobře ruce opláchněte a osušte
- před vlastní manipulací si ověřte místo, kam budete předmět ukládat. Ujasněte si předem trasu a způsob manipulace, než ji provedete, abyste problémy předvíдали a vyřešili dříve, než k nim dojde. Vyjasněte si předem pořadí, ve kterém budou předměty manipulovány a způsob, jakým budou předměty ukládány na místě, kam jsou přemísťovány.
- vyplatí se předem konzultovat manipulaci s rizikovými předměty s restaurátorem.
- pokud to je možné, vyhněte se schodům při volbě trasy
- ověřte si předem průchodnost dveří a výtahu pro dané předměty a předem si zajistěte, aby dveře byly otevřené a výtah volný
- pokud hrozí kolize mezi manipulací se sbírkovými předměty a jinou činností probíhající ve stejných či tranzitních prostorách (jiné práce ve výstavních prostorách, práce na nakládací rampě, apod.) snažte se jí předem zabránit.

b) Při vlastní manipulaci:

- nespěchejte, pracujte s rozvahou, řiďte se zásadou "spěchej pomalu"
- minimalizujte manipulaci s nezabaleným předmětem, vozík či obal přemístěte k předmětu
- manipulujte s objektem v jeho nejstabilnější poloze, zpravidla je to poloha ve které je předmět vystaven nebo skladován
- předmět vždy uchopujte za jeho nejpevnější část (zvláště důležité u plastik, nábytku, apod.), resp. za jeho adjustaci, která zpravidla plní ochrannou funkci (rám, pasparta, apod.)
- přenášejte vždy jen jeden předmět a k jeho uchopení použijte obě ruce, i když je malý
- nepředávejte si předmět mezi sebou z rukou do rukou, raději ho postavte nebo položte a ať ho druhá osoba zvedne
- velké, neforemné nebo těžké předměty přenášejte ve dvou nebo více osobách. Dohodněte se předem na postupu a kdo „velí“.
- nedělejte prudké a zbytečné pohyby, registrujte, co je za Vámi a kolem Vás
- chráňte předmět před nárazy, sklouznutím a prudkými změnami polohy. Nikdy nepracujte s náradím nad předmětem, nemanipulujte s jedním předmětem nad druhým.
- nejezte, nepijte a nekuřte v blízkosti předmětů. Využijte k tomu vyhrazené prostory nebo jděte mimo budovu.
- pokud dojde při manipulaci s předmětem k uvolnění jakékoliv jeho části (např. šupinka malby, část výzdoby rámu apod.), tuto část zachovejte, pokuste se identifikovat, odkud se část uvolnila a uvolněnou část predejte odpovědné osobě. Restaurátorský zákrok bude snazší a s lepším výsledkem.

C. Specifické zásady manipulace pro jednotlivé skupiny sbírkových předmětů

Rámované obrazy

- Základní funkcí vnějšího rámu je ochrana obrazu před rizikem mechanického poškození, zvyšuje také jeho pevnost a tuhost a umožňuje jeho zavěšení. Vnější rám má i estetickou funkci, je často zdobený a je tudíž třeba také rám samotný považovat za součást díla a chránit před poškozením.
- neexistují okolnosti, za kterých by bylo nutné se dotýkat plochy obrazu (ať již z přední nebo zadní strany).
- ověřte před manipulací, zda je obraz pevně fixován v rámu - někdy je blindrám upevněn ve vnějším rámu pouze pomocí hřebíků, které mohou být volné. To má za následek častý typ škody – odření malby v místě styku plátna s falcem rámu. Dnes existuje celá řada speciálních přípravků, kterými lze hřebíky nahradit – zajistí pružný spoj a přitom zafixují blindrám proti pohybu
- stejně tak je prospěšné postupně u sbírkového fondu nahrazovat očka šroubovaná do rámu za sklápěcí závěsy – odpadne riziko uvolnění, poškození a závěs nevyčnívá
- obraz manipulujte uchopením pouze za jeho rám a použijte obě ruce, jednu na svislé straně a druhé na dolní vodorovné straně nebo obě ruce na svislých protilehlých stranách. Nikdy nezvedejte obraz za horní vodorovnou část rámu. Rámovaný obraz nikdy nepřenášejte za blindrám nebo jeho výztuže (riziko protlačení prstů zezadu do plátna)
- rám držte za jeho nejpevnější a nejméně dekorovanou část
- plátno lépe ochráníme tehdy, když obraz přenášíme obrazovou plochou k sobě
- velké formátu je třeba přenášet ve dvojici a je bezpečnější, když přední z obou pracovníků necouvá. Pokud je obraz pod sklem, je třeba počítat s tím, že jeho váha bude vyšší, stejně jako nárok na soudržnost rámu – i střední formáty pak musí přenášet dva pracovníci.
- vnější rámy lze z hlediska manipulace a specifických nároků rozdělit takto:
 - 1) zlacené rámy a rámy se sádrovými ozdobami jsou křehké. Rámy se sádrovými ozdobami vždy držte za zadní část rámové lišty bez ozdob – sádra stárnutím křehne a hrozí její uvolnění.
 - 2) lakované leštěné rámy jsou velmi kluzké a je-li lak popraskaný, zanechávají v něm rukavice obtížně odstranitelné chloupky; zde použijte rukavice nitrilové nebo latexové

- obraz přenášejte a umísťujte vždy v poloze v jaké visí. Za všech okolností dodržujte při manipulaci a umísťování svislou polohu obrazu. Pokud neprojdete dveřmi, je zpravidla lepší obraz opatrně naklonit než ho překlápět přes roh.
- nezabalený a nezavěšený obraz je vždy vystaven zvýšenému riziku, proto uzpůsobte pracovní postup tak, aby tento stav byl eliminován nebo časově minimalizován – nejmenšímu riziku je vystaven ten obraz, který visí
- musíte-li obrazy opřít o stěnu, podkládejte je měkkými neklouzavými podložkami. Zajistěte, aby se horní hrana rámu nebo blindrámu opírala o stěnu po celé své délce. Obraz musí být sešikmen tak, aby bezpečně stál. Obrazy neumísťujte v blízkosti komunikačních tras a dveří nebo v blízkosti oken, radiátorů, vyústění rozvodu teplého vzduchu. Nikdy je neopírejte o nestabilní předměty nebo předměty na kolečkách
- štosování obrazů u zdi je riskantní a je lépe se mu vyhnout. Pokud je nutné, je třeba ho provádět opatrně a pečlivě. Obrazy a rámy musí být ukládány nastojato (nikdy ne naplocho) a je třeba je prokládat podložkami, kartonem nebo pěnovými materiály, a to tam, kde jsou rohy a kde vystupují ornamenty rámu. Malovaná plocha se nesmí dostat do kontaktu s prokládaným materiálem. Na jedno místo neštosujte více než 5 obrazů a všechny štosované obrazy by měly mít podobný rozměr. Obrazy ukládáme tak, aby se dotýkal jen rám rámu, vždy zády k záďm a malbou k malbě
- před štosováním je lépe vymontovat závěsná očka z rámu obrazu. U sklápěcích oček přimáčkněte toto k rámu
- obrazy, které jsou pod sklem, nikdy neštosujte.
- pokud zavěšujete obraz, ověřte, zda je závěsné zařízení dostatečně silné a zda je dobře přimontováno, aby uneslo váhu obrazu s rámem
- pro manipulaci/přesuny uvnitř budovy, ale na větší vzdálenost, např. mezi patry raději použijte vozík, ideálně tzv. áčko než abyste je přenášeli ručně. Je to rychlejší i bezpečnější.

Nerámované obrazy

- nerámované obrazy jsou podstatně více náchylné k poškození, než obrazy rámované
- nikdy se nedotýkejte ani přední ani zdaní strany plátna a bez souhlasu restaurátora nedopusťte, aby se povrchu plátna dotýkal jakýkoliv materiál. Tyto obrazy nelze štosovat
- nerámované obrazy manipulujte za všech okolností v rukavicích, musí být zcela čisté
- pokud vrstva malby nerámovaného obrazu nezabíhá na boční hrany blindrámu, uchopte obraz za vnější boční strany blindrámu. Nejbezpečnější způsob uchopení je jednou rukou na dolní hraně a druhou rukou na svislé hraně. Ruce se nesmí dotýkat ani zadní, ani přední strany plátna. I u středních formátů je vhodnější manipulace ve dvou,
- dočasnému umísťování nerámovaných obrazů a jejich opírání je třeba se v maximální možné míře vyhnout. Pokud je toto skutečně nezbytné, je třeba je podložit pod celou spodní hranou čistou, pružnou a neklouzavou podložkou, aby okraj plátna nemohl přijít do kontaktu s podlahou a při jeho zvedání nebylo nutné brát obraz za blindrám. Nerámované obrazy jsou mnohem lehčí než rámované a může pro ně být nebezpečný i silný průvan.

Miniatury

- miniatury jsou citlivé na okolní prostředí a manipulaci více než ostatní obrazy.
- manipulaci s nerámovanými miniaturami je třeba omezit na absolutní minimum a provádět ji s mimořádnou opatrností. Než se nerámované miniatury dotýkat, je vhodnější pod ni podsunout tenkou pevnou podložku a pro manipulaci uchopit podložku.
- jak rámované, tak nerámované miniatury mohou být ukládány a skladovány v poloze naplocho

Práce na papíře (kresby, grafiky, pastely, fotografie)

- patří mezi ty nejcitlivější sbírkové předměty. Jsou velmi citlivé na nesprávnou manipulaci i klima
- práce na papíře je třeba vždy manipulovat v rukavicích

Rámované práce na papíře (pod sklem nebo plexi):

- práce na papíře adjustované pod sklem manipulujte jako obrazy pod sklem (viz. výše)

Práce na papíře adjustované v paspartě:

- práce na papíře, adjustované v paspartě manipulujte pouze za paspartu a přenášejte je ve vodorovné poloze, obrazovou plochou nahoru
- u většího počtu rámovaných prací na papíře, zvláště pokud jsou rámy stejného nebo podobného rozměru je dobře využít k přesunu kontejner/box na kolečkách s vyměkčeným dnem a stěnami

Knihy

- knihy je třeba manipulovat se stejnou opatrností, jako jakékoliv jiné umělecké dílo
- u knih docházelo v minulosti k nesprávné manipulaci: vazba je často popraskaná jako výsledek snahy, aby otevřená kniha ležela naplocho; v knize nelistujte a neotevírejte ji
- pokud jsou přenášeny hodnotné knihy, pak ideálně v jejich archivační krabici nebo v krabici a zabalené do nekyselého papíru
- v krabici se také musí přenášet knihy, které mají reliéfní vazbu či kování
- pokud musí být knihy pro přesun štosovány, je třeba je ukládat naplocho a s prokladem
- knihy nikdy nestavějte na jejich přední hranu; těžké knihy vždy pokládejte naplocho
- pokud musíte vybrat knihu z řady stojících knih, kde jedna poskytuje oporu druhé, nikdy ji nevytahujte za hřbet, odtlačte ostatní knihy, abyste tu příslušnou mohli uchopit uprostřed vazby a vyjmout ji. Knihu z police nevysouvejte, ale přizvedněte.
- Police s knihami nepřeplnujte, totéž platí o krabicích či boxech

Sochy, plastiky, reliéfy

- před manipulací je třeba zkontrolovat, zda má předmět volné díly, praskliny, stopy po zlomení či nepevný povrch. Při obavě z poškození raději přenechat manipulaci restaurátorovi
- sochu přenášejte vždy (pokud tomu nebrání nezměnitelné okolnosti) v poloze, v jaké je vystavena nebo skladována. Nikdy nezvedejte nebo neuchopujte za část, která nebyla určena k tomu, aby unesla váhu celého díla. Nikdy dílo netahejte ani nestrkejte.
- používejte bavlněné nebo latexové či nitrilové rukavice podle struktury povrchu - zda by se vlákna rukavic mohla zadrhnout. Pokud není možno nosit rukavice, umyjte si nejprve ruce mýdlem a osušte. Při manipulaci kovových soch, plastik, reliéfů noste rukavice vždy.
- plastiky chraňte plstí či nábytkovými pokrývkami, pomáhejte si při jejich manipulaci mechanizací a volte taková řešení, aby nedošlo k poškození patiny
- nesnažte se manipulovat velkými plastikami bez adekvátní pomoci a prostředků
- malé plastiky přenášejte oběma rukama - jednu pod základnou a druhá zajišťuje objekt. Před uchopením a manipulací se ujistěte, že základna je k plastice, soše pevně připevněna.
- pokud má socha, plastika či reliéf více dílů, je třeba manipulovat každý z nich samostatně
- před umístěním sochy na sokl je třeba ověřit, že sokl je dostatečně stabilní - umístění těžkého předmětu na sokl s malou základnou zvýší jeho vratkost
- pokud není jistota dostatečné průchodnosti dveří nebo schodiště, je u velkých nebo/a těžkých předmětů výhodné nespolehnout se na odhad a vyrobit si prostorovou maketu. I když bude jakkoliv primitivní, poskytne reálnější odpověď než diagonála vypočtená dle Pythagorovy věty
- sochařská díla patří k těm nejtěžším, kromě průchodnosti trasy je nutno řešit i nosnost podlah a kdykoliv to je možné, podkládat pod předměty hranoly či palety, což při příští manipulaci ulehčí zvedání i přesun
- pokud dochází k manipulaci s těžkým dílem, je výhodné ho při té příležitosti zvážit a váhu zaznamenat do karty pro budoucí potřebu
- specifickou a náročnou kategorií představují plastiky ze sádry a ze skla. Zde je třeba pečlivě a detailně plánovat jak postup, tak použité pomůcky

Nábytek

- nábytek neposouvejte ani nestrkejte, zvedněte ho a přenášejte
- ověřte před manipulací, zda nebyl nábytek konstruován tak, aby byl před přesunem rozebrán. Týká se nejen samostatných dílů - korpusů, ale i menších částí, jako jsou např. police, stínítka, zrcadla, apod.
- mramorové desky nebo skleněné zákryty je vhodné odstranit a manipulovat samostatně – na svislo
- nábytek se nikdy neuchopuje za madla, opěradla, područky nebo vyřezávané dekorace, mnohdy již vlivem předchozího používání nedrží. Židle a křesla je třeba uchopit za spodní hranu sedáku
- dvířka a zásuvky před manipulací zamknout nebo jinak zajistit. Pokud je nutno vyjmout např. šuplata, je třeba před vyjmutím zajistit, aby mohla být následně vrácena na správná místa a ve správném pořadí.
- je-li nábytek opatřen klíčem, je nutno tento před manipulací ze zámku vyjmout
- kabinet, skříň, truhlu, apod. je třeba manipulovat ve více osobách, přičemž se použijí popruhy nebo se uchopí hlavní korpus zespodu (nemanipulovat za madla).
- většinu nábytku je nejvhodnější přemísťovat na vozících či kolečkách
- stejně jako u všech větších sbírkových předmětů dává smysl projít a proměřit trasu přesunu a zvolit tu nejsnazší, ta bude současně i nejbezpečnější

Sklo, porcelán, keramika

- vždy přenášejte pouze jeden předmět
- používejte latexové či nitrilové rukavice, ty nekloužou.
- předmět uchopte vždy za jeho korpus (anebo současně svrchu a zezdola), nikdy za držadla, ručky nebo jiné výstupky.
- před zvednutím předmětu ověřte jeho stabilitu - oddělte jeho části, víčka, apod.
- pro opakovanou manipulaci umístějte předmět do jeho nejbezpečnější a nejstabilnější polohy: v absolutní většině případů tou je konstrukční/uživatelská orientace, ale miska může být stabilnější, jestliže je položena na svůj okraj (hlavou vzhůru) než když bude stát na malé základně, avšak nestandardní poloha nesmí přinášet nová rizika
- předměty pokládejte na polstrovaný a čistý podklad a zamezte kolizi s ostatními předměty
- předměty po podložce neposouvejte – riziko poškrábání
- jakmile zvednete malý předmět, umístěte jednu ruku pod něj pro poskytnutí opory
- neotevírejte dveře, krabice, obal apod. jednou rukou, zatímco držíte předmět v ruce druhé
- nikdy nepokládejte předměty na podlahu
- budete-li manipulovat větší počet předmětů, je výhodné a bezpečné použít krabice, podnosy, boxy apod.

Kov, zbraně, mince

- bronz, olovo, ocel, železo a stříbro podléhají korozi. Naleptání nebo koroze následkem otisků prstů je neodstranitelným poškozením. Otisky prstů se na povrchu mohou objevit až se zpožděním, kdy se projeví výsledek chemické reakce. Kvůli riziku průsaku potu a také tendenci textilních vláken se zachytávat jsou vhodnější rukavice nitrilové nebo latexové než bavlněné
- koroze je kritickým problémem u zbraní a brnění. Nikdy se nedotýkejte leštěného povrchu oceli přímo rukou; kyseliny a soli z kůže vyleptají na povrchu kovu otisky prstů. Meč či palnou zbraň uchopte za držadlo/rukojeť a čepel či hlaveň podepřete rukou v rukavici či látkou opatřeným předloktím druhé ruky, abyste se vyhnuli kontaktu s kovovými částmi.

Textil, oděvy a organické materiály

- textil a oděvy je třeba vždy manipulovat v čistých rukavicích, snadno se ušpiní
- oděvy raději přenášejte na ramínkách či figurínách, ověřte si nejprve, že na nich dobře drží
- fragilní textilie, výšivky apod. přenášejte ve vodorovné poloze na podložce, mezi podložku a textil vkládejte nekyselý hedvábný papír, minimalizujte manipulaci s textilem a přímý dotyk
- jestliže se uvolní drobné součásti (korálky, knoflíky, apod.) označte je a uchovejte pro restaurátora/konzervátora

Hudební nástroje

- nikdy na nástroj nezkoušejte hrát
- ke konstrukci bylo použito různých materiálů (dřevo, kov, polychromované a intarzované povrchy, kůže, papír, atd.), takže pro bezpečnou manipulaci je nutno kombinovat manipulační postupy týkající se různých typů předmětů (nábytek, plastiky, obrazy, apod.)
- zpravidla nejbezpečnějším místem pro uchopení a následnou manipulaci hudebního nástroje je místo, které bylo konstrukčně určeno k uchopení
- nevhodné zacházení může způsobit nejen viditelné škody, ale také škody na vnitřních částech nástroje, které nejsou vidět,
- při manipulaci s leštěnými mosaznými nástroji a s lakovanými strunnými nástroji je nutno vždy používat rukavice. Lak na dřevěných nástrojích je stejně citlivý jako lak na obrazech.
- malované dřevěné hudební nástroje je nutno manipulovat se stejnou opatrností jako malbu na dřevě
- dechové nástroje se mnohdy skládají z několika volných částí, je třeba je zvedat a přenášet tak, aby se jednotlivé části neuvolnily. Ideální na přemístění jsou původní dobová pouzdra
- přesun velkých hudebních nástrojů, byť na vozíku, musí doprovázet dva nebo více osob
- pokud je pro přesun třeba hudební nástroj rozebrat, musí toto vždy provádět restaurátor,
- hudební nástroj nesmí nikdy spočívat na, ani být uchopen za klapky, knoflíky, můstky, struny či jiné křehké či volné části.

MATERIÁLY VHODNÉ A NEVHODNÉ PRO POUŽITÍ V MUZEÍCH A GALERIÍCH

Díky dlouhé tradici práce sbírkových institucí a jejich odborných oddělení existuje poměrně jasná představa o tom, které materiály mohou sbírkovým předmětům při kontaktu škodit a které nikoliv. Existují také firmy, které se specializují na prodej materiálů, pomůcek a předmětů určených pro použití v muzejní, galerijní a archivní oblasti, případně pro výtvarníky. Problémy jsou spíše v tom, že český trh je příliš malý na to, aby tyto firmy zde provozovaly pobočku a pokud ji zde přece jen mají, vedou skladem, a tudíž rychle k dispozici jen zcela základní sortiment, a to jeho méně nákladné položky. Toto je však řešitelné zásilkovou službou a nové generace muzejních a galerijních pracovníků jsou skvěle jazykově vybaveny. Hlavní problém z pohledu českého nakupujícího spočívá v tom, že tyto materiály a přípravky jsou považovány za drahé.

Jsou však skutečně drahé? Fakt je ten, že málokterá část státního majetku prošla tak významným zhodnocením za posledních třicet let jako umělecké a historické sbírky. Zacelit mezery ve sbírkách je v dnešní době možné jen částečně a velmi pomalu. Důvod je prostý – nárůst ceny kvalitních sbírkových předmětů v řádech stovek procent. Tudíž kvalitní péče o ty předměty, které již ve sbírkách jsou, je tím nejracionálnějším možným přístupem. Pochopitelně nejen z hlediska správy majetku, přednostně jde o hlediska badatelská, vědecká, vzdělávací a historická. Nicméně primární cíl depozitárního uložení je eliminovat a minimalizovat dopadu stárnutí předmětů na jejich stav.

Předměty stráví nejvíce času právě v depozitářích. Méně pak na krátkodobých výstavách a zcela krátký čas během manipulace nebo přepravy. Proto je logické klást největší důraz na kvalitu a parametry kontaktních materiálů během uložení předmětů v depozitáři a po dobu jejich vystavení ve stálé expozici.

Materiály obecně považované za vhodné pro muzeální použití – kontakt se sbírkovými předměty

- akrylové barvy
- keramika a sklo
- bavlna a len (chemicky neupravené a nebarvené)

- anorganické pigmenty (s výjimkou těch, které obsahují síru)
- kovy
- nekyselý papír a nekyselý karton (vyrábí se z hadrové nebo bezdřevnaté papíroviny)
- polykarbonáty (zkratka PC) - různé komerční názvy, většinou v podobě desek s komůrkovou strukturou
- polyestery
- polyetylen, polypropylen a další polyolefiny, ETAFOAM = polyetylenová pěna, MIRELON = pěnový polyetylen
- polystyren
- polytetrafluoretyleny, např. TEFLON

Materiály, o kterých je známo, že působí problémy:

- barviva: některé z nich obsahují síru nebo jiné reaktivní látky
- nitroceluloza
- polyvinylacetáty (PVA)
- polyvinylchlorid (PVC)
- polyuretany (PU)
- dřevo: žádné dřevo není možno považovat za nekyselé. Zvláště nevhodný je dub.
- guma: většina typů gumy, ať již přírodní nebo syntetické obsahuje síru, která je pro sbírkové předměty škodlivá. Vždy je třeba nejprve otestovat.

20.9.2021

L.Veselý

© Kunsttrans Praha spol. s r.o., Libor Veselý